

УДК 81'373.7

Н.І. Лісняк

доц., к.філол. н. (м.Київ)

Репрезентація понять *віра* й *надія* у народнопоетичному дискурсі

У статті висвітлено концептуальну значущість образів *віри* й *надії* в контексті лемківських пісень, з'ясовано семантичні особливості лексем *віра* й *надія*, простежено етимологічне значення, проаналізовано семантичний розвиток. Аналіз здійснено на матеріалі текстів пісень, які почерпнуті із відомих збірок пісень з Лемківщини та і з власних записів від переселенців. Досліджено особливості вживання понять *віра* та *надія*, виявлено їх семантико-символічний потенціал та простежено прийоми і засоби реалізації цих образів.

Ключові слова: символ, семантична структура лексеми, лексема, сема, асоціативний зв'язок.

Natalya Lisnyak. Poetic image of faith and hope in Lemko song. The article highlights the importance of a conceptual image of the faith and **hope** in the context of Lemko songs; clarifies the semantic features of the lexeme faith and hope and traces the etymological value of the specified word, analyzes its semantic development (expansion, contraction values). The analysis was performed on the material of songs which were drawn from the famous collections of songs from the Lemko region and from personal records of immigrants. The research has been done on the features of using the concept faith **and hope**, were found its semantic and symbolic potential and it was traced methods and means of implementing the image.

Key words: symbol, concept, semantic structure of the lexeme, lexeme, , an associative.

Постановка наукової проблеми та її значення. Для існування світу, усвідомлення й сприйняття навколишнього людині потрібна тріода чеснот: *віра, надія, любов*. Ці духовні орієнтири є виразниками ідеального людського всесвіту. Лемківська пісня, як й українська пісня в цілому, – це

своєрідна молитва-медитація, за допомогою якої людина висловлює свої переживання, мрії, надії. Відомо, що часто мелос є єдиним виходом зі складної ситуації. У пісні знаходимо натяк, пораду для вирішення проблеми. Людина і пісня – це поєднання, в якому можна висповідатися, написати й прочитати інтимний щоденник, де йдеться про наболіле, омріяне інколи й нездійсненне. Саме в пісні прихований національний код людства, у ній можна побачити історію формування й становлення особистості. Власне тому проблема дослідження лемківської пісні є актуальною, адже духовність народу відображена в його мовній культурі світосприйняття.

Аналіз досліджень цієї проблеми. В українській науці *віра* та *надія* досліджувалися здебільшого як концепти або філософські поняття. Усі ці праці є надзвичайно потрібними для усвідомлення понять *віри* та *надії*, розуміння й бачення їх у різних контекстах та сферах. В українському мовознавстві ці поняття детально опрацьовували такі дослідники, як Є. Климків, Т. Мостова, К. Коломієць, О. Гошовська, І. Тарасюк, П. Мацьків та інші.

Щодо лінгвостилістики, то тут автори з'ясовують етнокультурний підтекст українських лексем, вказуючи символічне навантаження. Це, зокрема, праці С.Єрмоленко [7], Н.Данилюк [5], В.Жайворонка [8,9], Л.Дяченко [6] та інших. Лемківський пісенний фольклор розглядався фрагментарно. Відомі дослідження В.Гойсак [3], С.Панцьо [16], Л.Вакарюк [2], Н.Лісняк [11 - 13]. Усі ці розвідки вказували на потребу глибшого й детального аналізу, який би враховував світобачення лемка.

Метою цієї розвідки є здійснити аналіз понять *віра* й *надія* у народнопоетичному дискурсі лемків. Дослідження передбачає виконання таких завдань: з'ясувати значення понять *віра* та *надія*; висвітлити прийоми й засоби представлення цих лексем в лемківській пісні та вказати особливості їх уживання.

Виклад основного матеріалу. Абстрактне поняття *віра* охоплює релігійні, онтологічні, соціальні та деякі інші

ознаки. Це підтверджується і тлумаченням лексеми *віра* у словнику, який подає три основні її значення: 1) упевненість у чомусь, у здійсненні чого-небудь; 2) те саме, що довір'я; 3) реліг. визнання існування Бога, переконання в реальному існуванні чогось надприродного [17, I, с. 679]. Назагал для поетичного дискурсу не всі категоріальні ознаки цього слова-поняття є релевантними. Так, В. Кононенко зазначає, що для художніх текстів характерним є використання поняття *віра* в значенні здатності людини «сприймати належне як суще, бажане як дійсне, майбутнє як сучасне» [10, с. 99]. Проте лемківська пісня якраз тим і відрізняється, що в ній висвітлюється проблематика, не типова для поетичної словесності. Доказом цього слугує і активне використання іменника *віра* на позначення «визнання існування Бога». Логічно, що у цьому випадку зазначена лексема функціонує у піснях сакральної тематики. Напр.:

Серця наші чисті, щирі, Наші серця в любов повні,
Душі непохитні в вірі...[Ант., с. 29]; *Богаті у віру*
 [Ант., с. 34].

Абсолютно вмотивованим є поєднання поняття *віри* з соматичними символами *серця* і *душі*, які сприймаються як умістилище різних почуттів людини, а насамперед почуття *віри*. Нанизування епітетних означень *чисті*, *щирі*, *непохитні*, *повні*, *богаті* підсилюють позитивне забарвлення висловів, підкреслюють глибину почуття віри. Привертають увагу й своєрідні граматичні форми іменника: ***в вірі*** (*непохитні*), (*богаті*) ***у віру***.

Негативно-забарвлений епітет «поганська» транспонує в семантику лексеми *віра* знижену конотацію. Пор.: *Як Діва сина породила, / Поганська віра уступила* [Ант., с. 34].

Вислів «повісти на віру» означає «прийняти щось за правду»: *Фраїрочко моя, **повім** ти **на віру**, / Же я тя на старість любити не буду* [Ант., с. 209].

Почуття віри знаходить реалізацію в людських стосунках, передусім у стосунках між хлопцем та дівчиною –

у коханні. Цікаво, що вербалізатором цього почуття у такому разі виступає не стільки іменник *віра*, як дієслово *вірити*. Дієсловом *вірити* передається ствердження віри, а в поєднанні його з часткою *не* – її заперечення. Стверджувальний характер цієї дії підсилюється повтором дієслова, модальними словами. Напр.:

*А вірю я, вірю, Дівчатко, можеш мі вірити,
Же ти мойом будеш, Же я тя не буду на старіст любити*
[Ант., с. 291].

Ище з голом шийом

Ти ходити не будеш [Ант., с. 284].

Заперечення віри набуває категоричного характеру, коли частка *не* поєднується з дієсловом наказового способу. Напр.: *Не вір парібкови, Хоц би найліпшому, / Він тя випробує і повіст другому* [Ант., с. 274]; *Ой, дівчино, не вір ми, / Бо я хлопец вандрівний, / Я вандрую туди і там, / Де поверну – дівча мам* [Ант., с. 405]. В окремих випадках заперечна формула *не вірити* у тексті пісень уживається у стверджувальному значенні, тобто заперечна семантика нейтралізується самим змістом висловлювання. Напр.:

Ой нігдим тому не вірила,

Та щоби любов пошкодила.

Ой, а мі тепер самій шкодить

То, що мій милий к другій ходит [Ант., с. 215].

Зауважимо, що словотвір й семантично співвідносні слова *віра* – *вірити* у поетичному контексті лемківських пісень по-різному реалізують свій семантичний потенціал. Іменник *віра* має виражений філософський підтекст, тоді як дієслово *вірити* слугує для відображення прагматичного боку людських стосунків.

Вербалізатором поняття віри може виступати словотвірно співвідносний прикметник *вірний* та прислівник *вірно* (*вірні*). У контексті лемківських пісень прикметник *вірний* реалізує значення «відданий у коханні». Напр.: *Повідала твоя мама, же я худобна, / А мій милий таку глядат, што буде вірна* [Ант., с. 182].

Призначення прислівника полягає в акцентуації якості дії *кохати, любити*. Напр.:

*Ой зато я тебе не збудила, Козак приїжджає, дівчину питає,
Бо я тебе **вірно** полюбила, Чи вона його **вірні, вірненько**
кохає*

Гей-а-гей [ЛС, с. 193].

[Ант., с. 246].

У другому прикладі демінутивне утворення *вірненько* гіпертрофує силу кохання.

У ряд абстрактних понять, які доволі легко концептуалізуються в поетичному дискурсі, входить і поняття *надія*. Словник української мови подає два значення цього іменника: 1) впевненість у можливості здійснення чогось бажаного, потрібного, приємного; сподівання; 2) те (той), на що (на кого) можна понадіятися, покластися; що (хто) є відрадою, опорою для кого-небудь [17, V, с. 70]. Виходячи з наведених тлумачень, можна стверджувати, що аналізований іменник виступає номінацією душевного стану людини, оцінки нею подій, які відбуваються довкола. У контексті лемківської пісні поняття *надії* суттєво розширює концептуальне уявлення про людські почуття і зазнає помітної семантичної інтерпретації у процесі передачі найтонших порухів душі [10, с. 67].

Нерідко лексема *надія* використовується у піснях сакрального змісту, у яких вона семантично перехрещується з лексемою *віра* (в Бога). Напр.: *Світ радіє, бо **надія** нам із неба / Всім явилась* [Ант., с. 25]; *...дар Христу несімо: / Серця наші чисті, щирі, / Душі непохитні в вірі, / Всю **надію** і любов* [Ант., с. 29].

Для лемківських пісень доволі типовим є мотив сподівання батьків на дітей як опору в майбутньому житті. Зазначимо, що витоки цієї морально-етичної норми у стосунках між батьками і дітьми мають сакральну основу. Підтвердженням цього є такі рядки колядки, у яких чітко сформульовано правило поведінки, якими ці стосунки регулюються:

*Я в тобі **надію** маю, любий Сину,*

Де сам будеш, мене возьмеш, Ти мій Добродію [Ант., с. 10].

У цій формулі, власне, закладено догмати християнської моралі. Вона простежується й у весільних піснях, у яких йдеться про заміжжя. Пор.:

Де ся, Марусю, збераш од своєї матери?

Де будеш ночувати і вечерю вечеряти?

Маю надію в Бозі

І Василя при дорозі.

Там я буду ночувати і вечерю вечеряти [Ант., с. 135].

Проте в лемківських піснях цей мотив відтворюється з відтінком дещо негативного забарвлення, оскільки зображується якраз втрата надії матері на опору своєї дитини. Напр.:

Бідная ж я, мати, такої втрати

Я не забуду, доки жити буду.

Пропали діти, зів'яли квіти,

Згасли надії, зчорніли мрії [Ант., с. 35].

Загальний стан тривоги, суму, печалі у наведених рядках підсилюється епітетним означенням *бідная* (мати) та дієсловами *згасли, зчорніли*. Невипадковим тут є і пантеїстичний символ зів'ялих квітів, які слугують для передачі ідеї безнадії. Водночас поєднання в один ряд іменників *надії, мрії* утворює комплекс, який «концентрує у собі ідеї передбачення й здійснення задуму і шляху, передумови й втілення; меланхолію й безнадію...» [10, с. 69].

Мотив сподівання батьків на дітей може актуалізуватися за допомогою парафрастичних висловів. Пор.: *Ой, люляй мі, люляй, мій сину молодий, / Як ся постарію, подаш мі хоц води* [Ант., с. 420]. Цілком зрозуміло, що у семантиці лексеми *надія* закладено сему «сподівання на щасливу любов, заміжжя» тощо. Найбільш типовою ця сема є у піснях, баладах про кохання. Щоправда, нерідко у пісенних рядках відтворюється тема втрати надії, сподівань. Напр.: *Кого я любила, / Дай, Боже, забути, // Та й не пам'ятати, / На фальшивих хлопців / Надії не мати* [Ант., с. 184]; **Пропала надія, зрадило серце, / Заплакали очі мої**

[СЯ., с. 79]. Оцінний епітет *солоденька* (надія) назагал поза контекстом має позитивне забарвлення, однак у дискурсі лемківської пісні він слугує для підсилення мотиву безнадії: *І дівчатонька посмутніли, минатся їх доля / І солоденька надія, осіння воля* [УпЛ, с. 80]. Мотив надії може відтворюватися за допомогою парифраз. Напр.: *Чекала я, мій миленький, / Чекала я на тебе, / Же як ти ся з воєнки повернеш, / То ся видам за тебе* [Ант., с. 437].

Аналіз прикладів слововживання лексеми *надія* у контекстах лемківських пісень не піддається тим трансформаціям, які властиві словам подібного типу – персоніфікації, метафоризації тощо. Вона лише розширює свій семантичний діапазон та оцінно-експресивне забарвлення.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Опрацьований матеріал яскраво презентує світобачення людини. Поняття *віра* та *надія* присутні в мелосі лемка. Вони показують його вдачу, сподівання, віру тощо. Все це вміло вплетено в контекст пісні через образи, епітети й порівняння. Дослідження не є цілісним, оскільки потребує й подальших розвідок й детальних опрацювань інших лексем щодо виявлення мовної картини світу лемків.

Література

1. Братусь Т.В. Гендерна специфіка об'єктивації концепту щастя у сучасному англomовному художньому дискурсі. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Харків, 2009. - 21с.
2. Вакарюк Людмила. Образно-символічний потенціал лемківської пісні про кохання. Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті. *Studia methodological* / Людмила Вакарюк – Тернопіль, 2009. – Вип. 27 – С. 43–48.
3. Гойсак В. Мовна картина світу, відображена в народних колядках з Лемківщини / В. Гойсак. – Горлиці, 2010. – 286 с.
4. Голубовська І. О. Етнічні особливості української національно-мовної картини світу / І. О. Голубовська // *Studia Linguistica*. Вип. 4. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. – С. 400–412.

5. Данилюк Ніна. Поетичне слово в українській народній пісні : монографія / Ніна Данилюк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 512 с.

6. Дяченко Л. Фольклорна символіка як засіб відображення національного світобачення / Л. Дяченко // Мовознавство. – 1997. – № 2–3. – С. 5–28.

7. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд / С.Єрмоленко. – К., 2007. – 443 с.

8. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.

9. Жайворонок В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук // Мовознавство. — 2004. — № 5-6.

10. Кононенко В.І. Символи української мови. – Івано-Франківськ: Плай, 1996. – 272с.

11. Лісняк Н.І. Абстрактні поняття «добро» і «зло» у лемківських піснях. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство: /За ред. д.ф.н. М.П. Ткачука. Тернопіль:ТНПУ, 2016 – Вип. 44. – С. 41 – 45.

12. Лісняк Н. Поетичний образ світу в лемківських піснях. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Флологія (мовознавство): збірник наукових праць/ [гол.ред. Н.Л.Іваницька]. – Вінниця: ТОВ «фірма Планер», 2016. – Вип.23. – 42-47.

13. Лісняк Н. Поетичний образ щастя в лемківських піснях. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»/ ред.кол. Надія Скотна та ін.- Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2016. Випуск тридцять восьмий. – 432с.

14. Малярчук О.В. Емоційний концепт щастя: етимологічні та структурні характеристики. Вісник Житомирського державного університету. Випуск 2 (74). Філологічні науки. - Житомир, 2014. - С.132-138.

15. Одохівська І.О. Віра, Надія, Любов у філософсько-релігійній та етичній думці України та світова культурна традиція. Універсальні виміри української культури. – Одеса: 2000. – С.68 – 76.

16. Панцьо С.Є. «Вертав жовнір з кривавого бою». Образ війни у лемківських піснях/ С.Є.Панцьо, Л.О. Вакарюк//

74 Наукові записки ТНПУ ім.В.Гнатюка. Літературознавство

Лемківський календар на 2015 рік: науково-популярне видання / наук. ред. М. Литвин. – Львів, 2014. – С.48-56.

17. Словник української мови.

18. Соломаха І. Г Духовний потенціал ВІРИ, НАДІЇ, ЛЮБОВІ. Збірник наукових праць “Гілея: науковий вісник”, 2014. - С. 229-233.

19. Ірина Тарасюк. Концепт надії в українській народнорелігійній духовності: на матеріалі паремій. Народознавчі зошити. № 6 (108), 2012. - С.1027 -1042.

20. Ярмусь Степан. Досвід віри українця. Вибрані твори. Друге видання / Степан Ярмусь. – К.: “Світ знань”, 2007. – 488 с.

Джерела

Ант . - Антологія лемківської пісні / [упор. М. Байко]. – Львів, 2005. – 496с.

ЛС - Лемківські пісні / [упор. М. Соболевський]. – К. : Музична Україна, 1961. – 319с.

УПЛ - Співаночки мої : Українські пісні з Лемківщини у записах Надії Ферко. – Тернопіль : Лілея, 2009. – 72с.

СЯ - Сьпіванки од Яворини : [зб. пісень]. – Горлиці, 2006. – 160с.

Українські пісні з Лемківщини / [заг. ред. С. Грици]. – К. : Музична Ук- раїна, 1972. – 403 с.

УДК 821.161.2'04-1.09

Галина Мартинюк,

*здобувач кафедри української літератури
Східноєвропейського національного університету імені Лесі
Українки*

Наративні принципи давньоукраїнських ляментів

У статті окреслено наративну стратегію давньоукраїнських ляментів, що передбачає наявність ряду композиційних блоків: назв-анотацій, епіграфів, передмов, ляментаций (плачів, тренів) і прикінцевих складових – епітафійонів, післямов до читачів, епілогів у формі епіграм. З'ясовано їх функціональне призначення. Наголошено, що в ляментах пошук